

تأثیر سن و جنسیت در به‌کارگیری ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در گفتمان روزانه شیرازی‌ها

دکتر محمدصابر خاقانی نژاد^۱

استادیار بخش زبان‌های خارجی و زبان‌شناسی، دانشگاه شیراز،
شیراز، ایران

(تاریخ دریافت: ۲۱ آبان ۱۳۹۵؛ تاریخ پذیرش: ۹ دی ۱۳۹۵)

تغییر و دگرگونی یکی از ویژگی‌های اساسی زبان‌هاست. هر جامعه از نسل‌های متفاوتی تشکیل شده است که هر کدام دیدگاهی متفاوت راجع به زندگی دارند و بدیهی است که از ادبیات متفاوتی استفاده کنند. تفاوت میان گویش نسل‌های متفاوت جامعه ایران چنان زیاد است که گویی آن‌ها به زبان‌های متفاوت سخن می‌گویند. پژوهش حاضر کوشیده است تا میزان استفاده از اصطلاح و ضرب‌المثل در گروه‌های سنی مختلف جامعه را مورد مطالعه قرار دهد. به‌همین منظور، با استفاده از روش انتخاب تصادفی، دو گروه ۲۴ نفره از میان سالان و نوجوانان از هر دو جنسیت را به‌عنوان جامعه آماری برگزیده است تا امکان بررسی عوامل جنسیت و سن (نسل) در میزان و نوع استفاده از ضرب‌المثل و اصطلاح در گفتار روزانه محقق شود. تمامی شرکت‌کنندگان به‌صورت جداگانه مصاحبه شدند و جمله‌هایشان به‌دقت ثبت گردید. با شمارش ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در جمله‌های گروه‌های سنی میان‌سال و نوجوان و همچنین آزموده‌شده‌های مرد و زن و با توجه به مفهوم تراکم اصطلاحی، یعنی نسبت تعداد ضرب‌المثل‌ها یا اصطلاحات یک جمله به تعداد کل کلمات آن جمله است، و با استفاده از روش آماری استنباطی ناپارامتری این نتایج حاصل شد: ۱. میان‌سالان نسبت به نوجوانان از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات بیشتری استفاده می‌کنند، شاید به این دلیل که با فرهنگ و ادبیات مأنوس‌تراند و از ظرافت‌ها و زیبایی‌های آن آگاه‌تر هستند. ۲. نوجوانان نیز در مکالمات روزمره خود از ضرب‌المثل و اصطلاح استفاده می‌کنند؛ ولی ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات آنان نوعاً از جنس لغاتی هستند که یک‌شبه از طریق مطبوعات یا رسانه‌های جمعی و مجازی به لغت‌نامه جامعه تزریق می‌شوند. ۳. دیگر آنکه مردان در مجموع از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات بیشتری نسبت به زنان در گفتار روزانه خود بهره می‌گیرند.

واژگان کلیدی: گویش، ضرب‌المثل، اصطلاح، تراکم لغوی، تراکم اصطلاحی، گروه میان‌سال، گروه نوجوان.

¹ Email: mskhaghani@shirazu.ac.ir

مقدمه

زبان ویژه هر نسل به طور گسترده‌ای تحت تأثیر عوامل اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی است. پتیت^۱ زبان را این گونه تعریف می‌کند: «شکلی از سخن که از والدین به فرزند به عنوان عامل ابتدایی ارتباط منتقل می‌گردد.» (پتیت ۱۹۸۰) محیط فرهنگی، عقاید مذهبی، رفاه اجتماعی، پیش‌زمینه‌های تحصیلی و میزان کنترل والدین بر رفتار فرزندان‌شان از جمله موارد مهمی هستند که در تعیین گویش خاص یک نسل ایفای نقش می‌کنند.

پژوهشگران حاضر بر این عقیده‌اند که گویش خاص نوجوانان امروز جامعه ایران در مقایسه با گویش هم‌سن و سالانشان در ۳۰ یا ۴۰ سال پیش به شدت دستخوش تغییر و دگرگونی شده است. این تغییرات به طور عمده در دامنه استفاده از لغات و به طور خاص در میزان استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در محاوره‌های روزمره روی داده است. ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات ریشه در فرهنگ و عقاید و ادبیات یک جامعه دارند. معمولاً استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات بیانگر پیش‌زمینه غنی ادبی گوینده است که معمولاً قدرت نفوذ و میزان پذیرش مطلب را در شنونده افزایش می‌دهد. پژوهش‌ها بر روی الگوهای تغییر در استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات درک عمیقی را از چگونگی تغییرات فرهنگی در میان نسل‌های یک جامعه به ما ارائه می‌دهد. تغییرات بنیادی فرهنگی در میان نسل‌های یک جامعه ممکن است هویت آن جامعه را به مخاطره اندازد. این پژوهش بر آن است تا وجود چنین شکاف فرهنگی را در کشورمان، به عنوان یک جامعه مطرح در زمینه فرهنگ و ادب بررسی نماید و به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

- آیا بین میان‌سالان و نوجوانان ایرانی در به‌کاربردن ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در گفتمان روزانه تفاوتی وجود دارد؟
- آیا میان زنان و مردان ایرانی در به‌کارگیری ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در گفتمان روزانه تفاوتی وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

علاوه بر عوامل اقتصادی و منزلت اجتماعی، سن و جنسیت تفاوت‌هایی را در چگونگی گفتار ایجاد می‌کنند. گروه‌های مختلف سنی از ساختارها و همچنین واژگان متفاوتی استفاده می‌کنند تا بدان جا که اختلاف در نوع زبان را می‌توان وسیله‌ای برای مجزاساختن گروه‌های مختلف سنی از یکدیگر قرار داد.

زبان و اختلاف نسل

پدیده طبقه‌بندی سنی^۲ از دیگر عوامل مؤثر در رفتارهای زبان‌شناختی مرتبط با سن است که در دهه ۱۹۸۰ برای نخستین بار مورد بررسی قرار گرفت. بر اساس این پدیده، کودکان در مقایسه با

¹ Petyt

² Age-grading Phenomenon

نوجوانان با زبان متفاوتی صحبت می‌کنند و همچنین زبان نوجوانان با زبان بزرگسالان متفاوت است. به همین ترتیب، به‌طور کلی هر گروه سنی از ویژگی‌های گفتاری خاصی برخوردار است. (لباو^۳ ۱۹۸۰) در پژوهشی دریافت که زبان افرادی که سن آن‌ها بین ۳۱ تا ۴۵ سال است بیشتر در معرض تغییر است. لباو در نتیجه‌گیری مطالعه معتقد است که:

«...افراد بسیار مسن از روش‌های قدیمی‌تری تبعیت می‌کنند که مرکزیت زیادی را دربر نمی‌گیرد. اما کسانی که بین ۳۱ تا ۴۵ سالگی‌اند، بیشتر از واژه‌های تازه‌روی کارآمده‌ای که اخیراً وارد خزانه کلمات آن زبان در جامعه شده‌اند، استفاده می‌کنند.» (لباو ۱۹۸۰)

مطالعه مک‌ولی^۴ (۱۹۷۷) عامل سن را در رفتارهای زبان‌شناختی در گروه‌های سنی متفاوت در گلاسکو^۵ مورد بررسی قرار داد. وی تلفظ حروف صدادار در نسل‌های مختلف را بررسی کرد. مک‌ولی سه گروه متشکل از شانزده فرد مسن، شانزده فرد پانزده ساله، و شانزده فرد ده ساله را که شامل تعدادی زن و مرد یکسان بودند، مورد مطالعه قرار داد. وی از این مطالعه نتیجه گرفت که افزایش سن با افزایش تلفظ طولانی‌تر واژه‌ها مرتبط است. و همچنین افراد مسن‌تر نسبت به نوجوانان (۱۰ تا ۱۵ ساله) از زبان قابل‌فهم‌تری استفاده می‌کنند.

وارداف^۶ (۲۰۰۶) سن را به‌عنوان عامل تغییرات اجتماعی در مباحث زبان‌شناختی در ژاپن موشکافانه مورد بررسی قرار داده است. وی زبان دختران دبیرستانی ژاپنی را در مقایسه با روش سخن گفتن کارگرهای مسن‌تر کارخانه مجاور بررسی کرد و در نتیجه به دگرگونی نحوه سخن گفتن آن‌ها پی برده است. او همچنین معتقد است که مفهوم فرسایش زبانی تنها به گویندگان مسن‌تر جامعه مربوط می‌شود. این افراد نسبت به دیگر افراد جامعه با زبانی محافظه‌کارانه‌تر صحبت می‌کنند.

زبان و جنسیت

کاملاً روشن است که از دیدگاه بیولوژیکی اختلافاتی بین جنسیت‌های مختلف (زن و مرد) وجود دارد؛ مثلاً صدای جنس مؤنث معمولاً از خصوصیات متفاوتی نسبت به صدای جنس مذکر برخوردار است و همچنین زنان و مردان از مهارت‌های متفاوتی برای بیان و سخن گفتن استفاده می‌کنند. هاس^۷ پژوهشی در جنوب غرب لوئیزیانا^۸ انجام داد که در آن به زبان کوازاتی^۹، گونه‌ای از زبان آمریکایی است که در آن گویشوران براساس اختلافات جنسیتی صحبت می‌کنند، نتیجه گرفت اختلافاتی در زبان زنان و مردان از نظر انتخاب کلمه، الگوهای تلفظی، سؤالات تأکیدی و فرایندهای

³ Labov

⁴ Macaulay

⁵ Glasgow

⁶ Wardhaugh

⁷ Haas

⁸ Louisiana

⁹ Koasati

فرازبانی وجود دارد، او اضافه کرد که: «زبان‌های متفاوت الگوهای مختلفی برای استفاده خانم‌ها و آقایان ایجاد می‌کنند.» (هاس ۱۹۴۴)

فاسولد^{۱۰} (۱۹۷۲) اختلافات مربوط به جنسیت را در تعارفات بررسی کرده است. وی تعارف را پدیده دوطرفه زبانی^{۱۱} نامیده که در آن گفتمان ۱ و ۲ با موقعیت‌های اجتماعی، ارتباطی و زمانی با یکدیگر مرتبط می‌شوند. هربرت^{۱۲} (۱۹۹۰) چنین ادامه می‌دهد که تعارفات دربرگیرنده بازه محدودی از طرح‌های ترکیب لغات هستند که واقعیت‌های جالبی در زمینه تفاوت‌های زبان‌شناختی مربوط به جنسیت را بیان می‌کنند. وی نتیجه‌گیری می‌کند که خانم‌ها در تعارفاتشان بیشتر از تأکیدهای شخصی استفاده می‌کنند که اکثراً در ارتباط با ظاهر یا متعلقات جدید هستند؛ درحالی‌که آقایان در تعارفاتشان از تأکیدهای غیرشخصی استفاده می‌کنند که اکثراً با گرفتن منصب‌ها یا موقعیت‌های جدید آنان مرتبط می‌شود. او همچنین اذعان می‌دارد که تعارفات خانم‌ها طولانی‌تر و شخصی‌تر و دربرگیرنده حاشیه‌های بیشتری است. درحالی‌که تعارفات آقایان کوتاه و غیرشخصی و مستقیم است. او همچنین معتقد است خانم‌ها معمولاً زمانی از تعارفات استفاده می‌کنند که منافع مشترک را به‌نمایش می‌گذارند؛ درحالی‌که آقایان از تعارفات برای نشان دادن و ابراز تحسین و پذیرفته‌شدن استفاده می‌کنند.

در زمینه ترکیب‌شناسی کلمات، مطالعات بسیاری بر زبان انگلیسی تکیه کرده‌اند. به‌طور مثال، لاکاف^{۱۳} (۱۹۷۳) در مطالعه خود به این نتیجه رسید که زنان از کلمات طنزین‌دار (پرزرزق و برق) استفاده می‌کنند؛ ولی اکثر مردان از چنین کلماتی در گفتار روزانه خود استفاده نمی‌کنند. او همچنین معتقد است خانم‌ها بیشتر از صفت‌هایی چون پرستیدنی، فریبنده، شیرین، مقدس و زیبا استفاده می‌کنند؛ درحالی‌که تنها تعداد کمی از آقایان این کلمات را به‌کار می‌برند. برای تأکید کردن نیز خانم‌ها واژه‌های خاصی برای بیان احساسات به‌کار می‌برند؛ واژه‌ها و اصطلاحاتی چون بسیار خوب، عالی، لطیف، خوشگل، عزیز، فوق‌العاده و جذاب.

از نظر گامپز^{۱۴} (۱۹۸۴)، خانم‌ها در روابط اجتماعی تلاش بر استفاده از گویش‌های مختلف دارند، زیرا آن‌ها نقش ضعیف‌تر خویش را در جامعه پذیرفته‌اند. او همچنین ادامه می‌دهد در جوامعی که نقش آقایان و خانم‌ها به‌طور واضحی از هم مجزاست، تفاوت‌ها در رفتارهای زبان‌شناختی بیشتر به‌چشم می‌آیند.

وارداف (۱۹۸۶) با مقایسه گفتار روزانه مردم آمریکا به این نتیجه رسید که آقایان معمولاً در زمینه‌های تجاری، سیاسی، موارد قانونی، امور مالیات‌ها، تورم و ورزش صحبت می‌کنند و صحبت خانم‌ها بیشتر پیرامون مسائلی مانند زندگی اجتماعی، کتاب‌ها، خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها، مشکلات زندگی،

¹⁰ Fasold

¹¹ Compliment

¹² Herbert

¹³ Lakoff

¹⁴ Gumperz

روش زندگی کردن، رژیم غذایی و وزن دور می‌زند. او همچنین معتقد است خانم‌ها معمولاً در سخن گفتن از کلمات تأکیدی کمتری نسبت به آقایان استفاده می‌کنند؛ حال آنکه آقایان نسبت به خانم‌ها بیشتر قسم می‌خورند و معمولاً بی‌پروا و رک سخن می‌گویند.

پژوهشگران بر این عقیده‌اند در مکالماتی که در آن از هر دو گروه جنسیتی شرکت دارند، آقایان بیشتر از خانم‌ها صحبت می‌کنند. هربرت (۱۹۹۰) همچنین دریافت هنگامی که آقایان با یکدیگر سخن می‌گویند، محتوای صحبت آن‌ها بر رقابت و برد و باخت، ورزش‌ها، تعرض و تحکم و انجام کار تکیه می‌کند. از طرف دیگر، هنگامی که خانم‌ها با یکدیگر صحبت می‌کنند، محتوای کلام آنان به خودشان، احساساتشان، نسبتشان با دیگران، خانه و خانواده باز می‌گردد. هنگامی که هر دو جنس باهم تبادل نظر می‌کنند، مردان معمولاً آغازگر سخن هستند.

پژوهشگران زیادی تفاوت سخن گفتن خانم‌ها و آقایان را از دیدگاه زبان‌شناسی برشمرده‌اند. در بیشینه پژوهش‌های زبان‌شناختی شاید مشهورترین نمونه تفاوت بین جنسیت‌ها را بتوان در لسر آنتیلِس^{۱۵} سرخپوستان غربی ساکنان کارائیب^{۱۶} دانست. مردان و زنان کارائیب با زبان‌های متفاوتی صحبت می‌کنند که این امر در نتیجه غلبه گروهی مهاجم کاریب‌زبان مرد بود که پس از به‌قتل‌رساندن مردان آراواک^{۱۷} با زنان آراواکی ازدواج کردند. معمولاً برای نوادگان حاصل از ازدواج این مردان کاریب زبان و زنان آراواک‌زبان، زبان‌های متفاوتی قائل‌اند. در واقع، تفاوت‌های آنان در تفاوت بین دو زبان مختلف و مجزا نیست؛ بلکه تفاوت یک زبان با مشخصات واضح در زمینه جنسیت است (مک‌ورتر^{۱۸} ۲۰۰۰).

گرترو^{۱۹} (۲۰۰۷) تفاوت‌های آواشناختی میان کلام آقایان و خانم‌ها در زبان‌های گوناگون را مورد مطالعه قرار داده است. در گروس و نتر^{۲۰}، در زبان آمریکایی سرخپوستی شمال شرقی آمریکا، خانم‌ها حرف انسدادی سقف دهانی را از سقف دهان ادا می‌کنند؛ در حالی که آقایان حروف انسدادی بین دندانی را از سقف دهان ادا می‌کنند. جالب است بدانیم هنگامی که گوینده زن گروس و نتری نقل‌قولی از مردی می‌آورد، آن را با تلفظ زنانه نقل‌قول می‌کند و هنگامی که گوینده مرد گروس و نتری کلامی را از زنی نقل می‌کند، آن را با سبک مردانه تلفظ می‌کند. به‌علاوه، هرگونه استفاده از تلفظ زنانه توسط آقایان نشانه‌ای از صفات زنانه در او تلقی می‌شود.

در مورد زبان فارسی تأثیر جنسیت بر گونه گفتاری و همچنین راهبردهای محاوره عامیانه مانند قطع کلام در گفتگوهای زوج‌ها، شروع و پایان مکالمه، تعارف، ادب، هنجارهای واژگانی (افتخاری ۱۳۷۸؛ شازاد ۱۳۸۱؛ نقش تیریزی ۱۳۸۱) مورد بررسی قرار گرفته است. مدرسی معتقد است تفاوت گویش زنان

¹⁵ Lesser Antilles

¹⁶ Caribbean

¹⁷ Arawak

¹⁸ McWhorther

¹⁹ Gertrud

²⁰ Gros Ventre

و مردان به واسطه نقش‌های اجتماعی متفاوت آن‌هاست. انتظارات اجتماعی متفاوت از زنان و مردان آن‌ها را ملزم می‌کند تا از الگوهای کلامی متفاوتی پیروی کنند. در صورتی که زنان و مردان هر جامعه از این الگوها پیروی نکنند، پایگاه اجتماعی ویژه خود را از دست خواهند داد (مدرسی ۱۳۸۶).

روش پژوهش

آزموده‌شده‌ها

پژوهشگران کوشیده‌اند میزان استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات را در محاوره روزمره دو نسل مختلف بررسی نمایند. در این راستا با توجه به روش انتخاب تصادفی طبقه‌بندی‌شده، دو گروه متشکل از ۲۴ فرد میان‌سال (۴۵ تا ۶۰ ساله) و ۲۴ نوجوان و هر گروه از تعداد مساوی زن و مرد تشکیل شده بودند، برای پژوهش انتخاب شدند. هر گروه شامل ۱۲ زن و ۱۳ مرد بود که امکان مقایسه جنسیتی در استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات را به پژوهشگران می‌داد. در این پژوهش تلاش شده است تا شرکت‌کنندگان هر دو گروه سنی از نظر میزان تحصیلات و رتبه اجتماعی از سطحی یکسان برخوردار باشند. در نتیجه، براساس عوامل سن، جنسیت، میزان تحصیلات و رتبه اجتماعی، شرکت‌کنندگان این مطالعه انتخاب شدند.

مفاهیم کلیدی پژوهش

مطالعات مختلف زبان‌شناختی اجتماعی تعریف‌های متفاوتی را برای واژه‌های تخصصی زبان‌شناسی مستقل از یکدیگر، ارائه داده‌اند. مفاهیم کلیدی این پژوهش به شرح زیر تعریف شده‌اند:

۱. ضرب‌المثل: عبارت یا جمله‌ای متداول که از فرهنگ یا ادبیات جامعه زبانی ریشه گرفته باشد و حقیقتی را با لحن شیوا و تلویحی بیان کند (آژنگ ۱۳۸۱).
۲. اصطلاح: عبارت یا گروهی از واژه‌هاست که در میان گروهی معین از یک جامعه زبانی بی‌ارتباط با معنی تک‌تک واژه‌های تشکیل‌دهنده آن، بیانگر معنایی خاص یا حالتی مشخص باشد (آژنگ ۱۳۸۱).
۳. میان‌سالان: آن دسته از شرکت‌کنندگان این پژوهش بودند که بین ۴۵ تا ۶۰ سال سن داشتند.
۴. نوجوانان: آن دسته از شرکت‌کنندگانی که ۱۳ تا ۱۹ ساله بودند.
۵. انتخاب تصادفی طبقه‌بندی‌شده: گونه‌ای از انتخاب تصادفیست که در آن موقعیت‌های نمونه‌های موردنیاز مطالعه از پیش تعیین شده‌اند. شرکت‌کنندگان هر دسته به‌طور تصادفی براساس ویژگی‌های خاصی چون سن یا جنسیت انتخاب می‌شوند تا زمانی که تعداد موردنظر به دست آید. تعاریف ارائه‌شده در این قسمت تعریف‌های جدیدی نیستند و صرفاً برای روشن‌تر شدن مفاهیم و اطمینان خاطر ذکر شده‌اند.

شیوه پژوهش

برای تعیین میزان استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در محاوره‌های روزمره در گفتارهای دو نسل مختلف پژوهشگران می‌بایست روشی را به کار می‌گرفتند تا شرکت‌کنندگان آزادانه صحبت کنند.

در واقع، آنان کوشیده‌اند تا اثر پارادکس حضور پژوهشگر^{۲۱} بر شرکت‌کنندگان کاهش یابد. در غیراین صورت، شرکت‌کنندگان از به‌کاربردن اصطلاحات در کلامشان خودداری می‌کردند. با در نظر گرفتن چندین اصول اخلاقی پژوهش در مطالعات زبان‌شناختی اجتماعی، در طی فرایند جمع‌آوری داده‌ها، شرکت‌کنندگان از اینکه در یک پژوهش علمی شرکت کرده‌اند، آگاه بودند، اما تأکید اصلی مطالعه برایشان تشریح نشده بود. از شرکت‌کنندگان خواسته شد تا خاطره‌ای یا اتفاقی جالب از زندگیشان را در یک بازه زمانی مشخص (۳ دقیقه) روایت کنند درحین اینکه هم‌زمان جمله‌های آن‌ها ضبط می‌شد. برای کاهش اثر پارادکس حضور پژوهشگر، به شرکت‌کنندگان گفته شده بود که سخنان آنان اصلاح خواهد شد؛ پس، از آن‌ها خواسته شد تا به همان روال همیشگی سخن بگویند.

جمع‌آوری داده‌ها

از میان تمام روش‌های استخراج داده، مصاحبه شخصی و حضوری به‌نظر، عملی و اجرایی‌تر بود. اگرچه مصاحبه کردن یکی از روش‌های سخت و وقت‌گیر استخراج داده است، پژوهشگران کوشیدند تا تمامی توصیه‌های چگونگی اجرای یک مصاحبه حضوری را که توسط فاسولد (۱۹۷۲) توصیه شده بود، در نظر بگیرند. برای مثال، نشان‌دادن علاقه و اشتیاق به موضوع از راه‌هایی است که موجب کاهش هوشیاری شرکت‌کننده در ارتباط با نوع گویش خود در جلسات مصاحبه می‌شود. همچنین فضای مصاحبه، مسئله‌ای تأثیرگذار بر کاهش یا افزایش اضطراب یا فشار عصبی شرکت‌کنندگان است. محیط مناسب برای مصاحبه می‌تواند اثر پارادکس حضور مصاحبه‌گر را کاهش دهد؛ مصاحبه‌شوندگان این پژوهش همگی در محیطی که به آن احساس تعلق می‌کردند و در آنجا عضو بودند، مصاحبه شده‌اند. برای مثال، شرکت‌کنندگان میان‌سال درحالی مصاحبه شدند که در مجاورت هم‌سن و سالانشان بر روی صندلی پارک یا محل کارشان نشسته بودند و نوجوانان همگی در زنگ‌های تفریح مدارس، بوفه دانشکده‌ها یا در اتاق‌هایشان در خوابگاه به مصاحبه دعوت شدند.

جمله‌های آن‌ها برای بررسی‌های بعدی با اجازه خودشان ضبط گردید و دقیقاً بر روی کاغذ پیاده شد. سپس با کدگذاری ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در گفتار شرکت‌کنندگان میان‌سال و نوجوان زن و مرد این پژوهش، بررسی میزان استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات را در میان شرکت‌کنندگان هر گروه و زیرگروه به‌طور مجزا امکان‌پذیر شد. مثال‌های زیر نمونه‌هایی از داده‌های جمع‌آوری شده هستند.

آزموده‌شده ۷: (مرد، میان‌سال)

دمه غروب بود. اون قدیما که از در دگون میومدم خونه، بارون میومدم، مٹ دم اسب. نه اینجوریا، شدید. من موتورمو دستم گرفته بودم، آروم آروم میومدم. می‌ترسیدم سوار شم. اگه می‌افتادم پدر صاحبم در میومدم. تاریک بود و سرد، عینو زمهریر. یدفه دیدم اونور خیابون یکی داره ماشینشو دس پلکو می‌کنه. تا ما رو دید گفت: «آقا بیا ماشینو هل بده روشن شه.» گفتیم: «تو ای سیل کی ماشین هل می‌ده؟! بی خیال عمو، من خودم می‌ترسم سوار موتور شم.» دوباره گفت: «نوکرتم بیا راش بندازیم.» یکم

²¹ Observer's paradox

پرما پرما کردم گفتم: «نه عمو دیر برسم نگران می‌شن.» یدفه اومد جلو به سیلی نخراشیده نثار ما کرد. اشک تو چشم پر خورد، گفتم: «نامرد نالوطی چرا می‌زنی؟» هنوز سؤالم تموم نشده بود که با لقد آنچنان زد تو دلم که تو دلم دود افتاد و...

آزموده شده ۲۷: (زن، نوجوان)

روز معلم بود. می‌خواستم به هدیه به معلمم بدم که چش همه در بیاد. کلی پس‌انداز کرده بودم و منتظر چنین روزی بودم. بالاخره روز معلم شد. شبش رفتم به ست قاشق چنگال حسن‌بن‌علی خریدم که هم جعبش بزرگ بود و هم سنگین، چون می‌خواستم یوز زری رو که بچه خرخون کلاس بود بزنم. برام خیلی مهم بود که هدیه من بهتر از اون باشه. کلاغا خبر آورده بودن که اون به مانتو واسه خانم‌مون خریده. مطمئن بودمکه خانم‌مون از هدیه من بیشتر خوشش میاد و نمره اول کلاسو به من می‌ده. صب شد. با یه حرکت خفن از تختم پریدم پایین و لباسامو پوشیدم و خوشحال رفتم تا هدیه کادو پیچی شدم و بردارم ببرم مدرسه. نبود. زیر تخت تو کمد هر جا گشتم کادوم نبود. هنگ کرده بودم، مٹ دیوونه‌ها هر جا به ذهنم میومد و می‌گشتم، تو گلدون، تو جا کفشی و...

تجزیه و تحلیل داده‌ها

تراکم اصطلاحی^{۲۲}

برای مطالعه و بررسی میزان استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در محاوره‌های روزمره دو نسل مختلف، پژوهشگران با الهام از مفهوم تراکم لغوی^{۲۳} مفهوم تراکم اصطلاحی^{۲۴} را به شرح زیر تعریف می‌کنند:

تراکم اصطلاحی عبارت است از عددی که بیانگر تعداد اصطلاحات به‌کاررفته در هر جمله باشد.

تعداد ضرب‌المثل یا اصطلاح

= تراکم اصطلاحی

تعداد جمله‌ها در متن

لازم به ذکر است که پژوهشگر کوشید تعداد جمله‌های آزموده‌شده‌ها در هر گروه یکسان باشد تا نتایج به‌دست‌آمده از فرمول بالا معنادار و مستند شوند. برای مقایسه میزان استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در کلام دو نسل مختلف، تراکم اصطلاحی هر نسل از طریق فرمول زیر محاسبه گردید:

$$۰.۲۴ = ۶۳ / ۲۵۸ = \text{تعداد جمله ها} / \text{تعداد اصطلاحات} : \text{تراکم اصطلاحی میانسالان}$$

$$۰.۱۷ = ۳۱ / ۱۹۳ = \text{تعداد جمله ها} / \text{تعداد اصطلاحات} : \text{تراکم اصطلاحی نوجوانان}$$

²² Expression density

²³ Lexical density

²⁴ Expression Density Concept

به منظور اینکه نتایج از نظر آماری مستند باشند و برای مقایسه دقیق تر تفاوت گفتار میان سالان و نوجوانان، تراکم اصطلاحی همه مصاحبه‌شوندگان به صورت جداگانه محاسبه شد و با توجه به تعداد آزموده‌شده‌ها، روش آماری استنباط ناپارامتری مورد استفاده قرار گرفت.

Table 1: Expression Density among the Middle-aged and Teenagers

نوجوانان Teenagers				میان سالان Middle-aged			
Interviewee	No. of Expressions	No. of Sentences	Expression Density	Interviewee	No. of Expressions	No. of Sentences	Expression Density
آزموده شده	تعداد عبارات	تعداد جمله‌ها	تراکم اصطلاحی	آزموده شده	تعداد عبارات	تعداد جمله‌ها	تراکم اصطلاحی
1	2	10	0.2	1	1	10	0.1
2	3	12	0.25	2	1	11	0.09
3	2	10	0.2	3	2	10	0.2
4	4	11	0.27	4	1	11	0.09
5	2	10	0.2	5	2	10	0.2
6	1	10	0.1	6	1	10	0.1
7	8	11	0.72	7	1	11	0.9
8	4	11	0.36	8	1	10	0.1
9	3	11	0.27	9	1	11	0.09
10	2	11	0.18	10	2	11	0.18
11	1	9	0.11	11	1	9	0.11
12	3	11	0.27	12	1	10	0.1
13	4	11	0.36	13	6	11	0.54
14	2	10	0.2	14	1	10	0.1
15	4	12	0.25	15	1	11	0.09
16	4	12	0.25	16	1	10	0.1
17	3	11	0.27	17	1	11	0.09
18	2	11	0.18	18	0	10	0
19	2	11	0.18	19	2	11	0.18
20	2	11	0.18	20	0	11	0
21	1	9	0.11	21	1	9	0.11
22	1	10	0.1	22	1	10	0.1
23	2	12	0	23	0	10	0
24	1	11	0.09	24	1	11	0.09
Total	63	258	مجموع	Total	31	249	مجموع

جدول ۱- تراکم اصطلاحی میان سالان و نوجوانان به تفکیک

با توجه به تعداد کم مصاحبه‌شوندگان دو گروه، و نبود امکان استفاده از آزمون مقایسه میانگین‌های پارامتری، برای تشخیص گروهی که استفاده بیشتری از ضرب‌المثل و اصطلاح داشته است، آزمون ناپارامتری مقایسه میانگین‌ها (آزمون تعیین علامت رتبه‌ای ویلکاکسون)^{۲۵} مورد استفاده قرار گرفت. در

²⁵ Non-parametric Wilcoxon Test

این روش آماری، مقایسه میانگین دو گروه متشکل از تعداد کمی از آزموده شده‌ها با مقایسه رتبه‌ها میسر می‌شود. علاوه بر این، میزان معنادار بودن تفاوت میان دو گروه نیز قابل تشخیص است. جدول ۲ که جدول توصیف رتبه‌هاست، نشان می‌دهد که مصاحبه‌شوندگان میان‌سال رتبه‌های بالاتری در استفاده از ضرب‌المثل و اصطلاح نسبت به نوجوانان کسب کرده‌اند. به عبارت دیگر، استفاده میان‌سالان از ضرب‌المثل و اصطلاح به صورت معناداری شاخص‌تر از نوجوانان بوده است.

Table 2: Ranking Description of Two Age-groups

Sum of Ranks	Average of Ranks	Number	Group
مجموع رتبه‌ها	میانگین رتبه‌ها	تعداد	گروه
764,00	31.83	24	1 سن (Age)
412,00	17.17	24	2
		48	کل (Total)

جدول ۲- توصیف رتبه‌های آزموده شده‌های دو گروه سنی

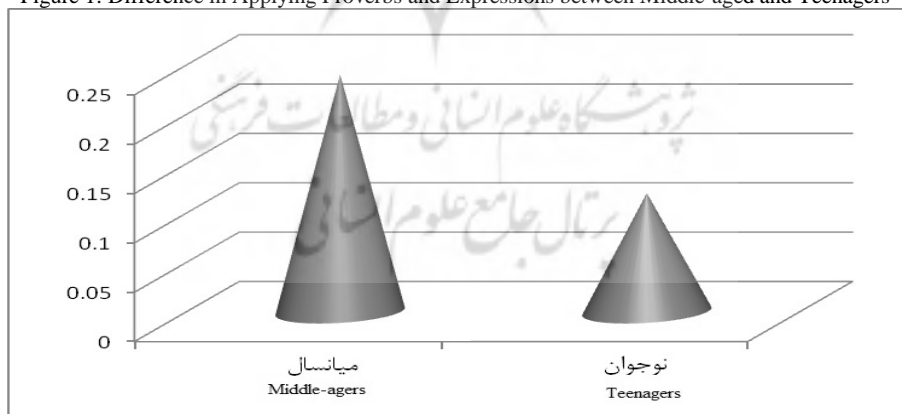
جدول ۳ که خروجی آزمون ناپارامتری مقایسه ویلکاکسون است، نشان‌دهنده تفاوت معناداری است که در مورد استفاده از ضرب‌المثل و اصطلاح میان مصاحبه‌شوندگان میان‌سال و نوجوان وجود دارد (درجه معناداری آزمون برابر صفر است).

Table 3: Wilcoxon Test for Determining the Significance of the Difference

Age سن	Mann-Whitney
112,000	من-ویتنی
412,000	ویلکاکسون Wilcoxon
-3,656	آماره آزمون test statistic
0,0000	درجه معناداری دوسویه Two tailed Significance

جدول ۳- آزمون تعیین علامت رتبه‌ای ویلکاکسون

Figure 1: Difference in Applying Proverbs and Expressions between Middle-aged and Teenagers

نمودار ۱- تفاوت میزان استفاده از ضرب‌المثل و اصطلاح در دو نسل میان‌سال و نوجوان برای مقایسه میزان استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در محاوره‌های روزمره میان دو گروه جنسی زن و مرد، مصاحبه‌شوندگان گروه‌های سنی با یکدیگر ادغام شدند و در گروه‌بندی جدید آزموده

شده‌های پژوهش به دو گروه زنان و مردان تقسیم شدند. بدین صورت، تراکم اصطلاحی هر گروه جنسی به صورت زیر حاصل شد:

$$۰.۳۳ = ۶۲ / ۱۸۸ = \text{تراکم اصطلاحی مردان} = \text{تعداد جمله‌ها} / \text{تعداد اصطلاحات}$$

$$۰.۱۳ = ۲۷ / ۱۸۶ = \text{تراکم اصطلاحی زنان} = \text{تعداد جمله‌ها} / \text{تعداد اصطلاحات}$$

جدول زیر تراکم اصطلاحی آزموده شده‌های زن و مرد را به صورت جداگانه نشان می‌دهد.

Table 4: Expression Density among Males and Females

Male				Female			
Interviewee	No. of Expressions	No. of Sentences	Expression Density	Interviewee	No. of Expressions	No. of Sentences	Expression Density
آزموده شده	تعداد عبارات	تعداد جمله‌ها	تراکم اصطلاحی	آزموده شده	تعداد عبارات	تعداد جمله‌ها	تراکم اصطلاحی
1	2	10	0.2	1	1	10	0.1
2	3	10	0.3	2	1	11	0.09
3	2	10	0.2	3	2	10	0.2
4	4	11	0.36	4	1	11	0.09
5	2	10	0.2	5	2	10	0.2
6	1	10	0.1	6	1	10	0.1
7	7	10	0.7	7	1	10	0.1
8	4	11	0.36	8	1	10	0.1
9	3	10	0.3	9	1	11	0.09
10	2	11	0.18	10	1	11	0.09
11	1	9	0.11	11	1	9	0.11
12	3	11	0.27	12	1	10	0.1
13	4	11	0.36	13	4	11	0.36
14	2	10	0.2	14	1	10	0.1
15	4	10	0.4	15	1	10	0.1
16	4	10	0.4	16	1	10	0.1
17	3	11	0.27	17	1	11	0.09
18	2	11	0.18	18	0	10	0
19	2	11	0.18	19	1	11	0.09
20	2	11	0.18	20	0	11	0
21	1	9	0.11	21	1	9	0.11
22	1	10	0.1	22	1	10	0.1
23	2	10	0.2	23	0	10	0
24	1	11	0.09	24	1	11	0.09
Total	62	248	مجموع	Total	27	246	مجموع

جدول ۴- تراکم اصطلاحی زنان و مردان به تفکیک

همانند آزمون تشخیص تفاوت میان میان سالان و نوجوانان، برای مقایسه تفاوت گفتار زنان و مردان از آزمون تعیین علامت رتبه‌ای ویلکاکسون استفاده شد. جدول ۵ نشان می‌دهد که مصاحبه‌شوندگان

مرد رتبه‌های بالاتری در استفاده از ضرب‌المثل و اصطلاح نسبت به زنان داشته‌اند. به عبارت دیگر، نتایج این پژوهش نشان‌دهنده استفاده بیشتر مردان از ضرب‌المثل و اصطلاح نسبت به زنان بوده است.

Table 5: Ranking Description of Two Genders

Sum of Ranks	Average of Ranks	Number	Group	
مجموع رتبه‌ها	میانگین رتبه‌ها	تعداد	گروه	
804,00	33,50	24	Male مردان	جنسیت (Gender)
372,00	15,50	24	Female زنان	
		48	(Total) کل	

جدول ۵- توصیف رتبه‌ای آزموده‌شده‌های دو جنس

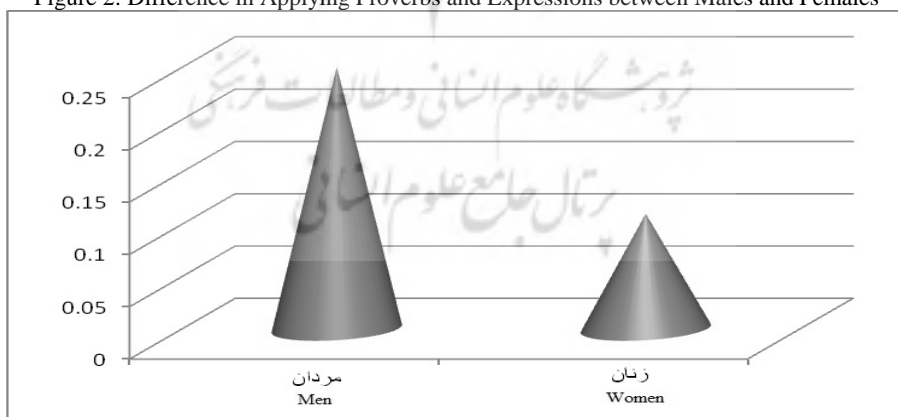
جدول ۶ خروجی آزمون ناپارامتری مقایسه ویلکاکسون است و نشان‌دهنده تفاوت معناداری است که در مورد استفاده از ضرب‌المثل و اصطلاح میان مصاحبه‌شوندگان مرد و زن وجود دارد (درجه معناداری آزمون برابر صفر است).

for Determining the Significance of the Difference Table 6: Wilcoxon Test

جنسیت Gender	
72,00	من-ویتنی Mann-Whitney
372,00	ویلکاکسون Wilcoxon
-4,573	آماره آزمون test statistic
0,000	درجه معناداری دوسویه Two tailed Significance

جدول ۶- آزمون تعیین علامت رتبه‌ای ویلکاکسون

Figure 2: Difference in Applying Proverbs and Expressions between Males and Females

نمودار ۲- تفاوت میزان استفاده از ضرب‌المثل و اصطلاح در مردان و زنان

نتایج این مطالعه نشان می‌دهند که با کمک گرفتن از مفهوم تراکم اصطلاحی، میان‌سالان نسبت به نوجوانان و مردان نسبت به زنان اساساً بیشتر از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات استفاده می‌کنند. چنین به نظر می‌آید که استفاده بیشتر میان‌سالان نسبت به نوجوانان به واسطه آشنایی یا علاقه بیشتر آن‌ها به ادبیات و فرهنگ کشورمان است؛ حال آنکه استفاده بیشتر مردان از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در نسل گذشته، به دلیل میانگین بالاتر سواد مردان نسبت به زنان و در نوجوانان ناشی از جسارت و بی‌پروایی بیشتر پسران نسبت به دختران در سخن گفتن و تلاش برای باورپذیرتر بودن است.

نتیجه‌گیری

نتایج نشان می‌دهند که میان میان‌سالان و نوجوانان شرکت‌کننده در این مطالعه، در استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات در گفتار روزانه تفاوت معناداری وجود داشته است. همچنین تفاوت ملموسی میان زنان و مردان در استفاده از اصطلاحات به چشم آمد. این نتایج حاکی از آن است که معمولاً زنان برآند تا در گفتار روزانه از جمله‌ها، روشن‌تر و صریح‌تر استفاده کنند تا مجالی برای تفسیر یا شک و تردید توسط مخاطب به وجود نیاید. این در حالیست که مردان با استفاده از مبالغه و گزافه‌گویی در گفتار خود خواستار آنند که شنونده همه قوای ذهنی و تمرکز خود را برای درک جمله‌های آنان به کار گیرد. در واقع، مردان می‌کوشند با گنجانیدن چندین ضرب‌المثل و اصطلاح در میان کلامشان (برای مثال، «بارون میومد مٹ دم اسب» یا «عینو زمهریر») به شنونده اجازه ندهند به درستی کلامشان شک کنند. این نتایج همچنین بیانگر آن است که میان‌سالان جامعه ما نسبت به نوجوانان از اصطلاحات بیشتری استفاده می‌کنند. این امر می‌تواند به دلیل آن باشد که افراد مسن‌تر ارتباط قوی‌تری با فرهنگ و ادب کشورمان برقرار کرده‌اند و شخصیتشان در این قالب شکل گرفته است. این در حالیست که نوجوانان غالباً به دنبال نوآوری هستند و ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحاتی را به کار می‌برند که به‌طور ناگهانی و عمدتاً از طریق سریال‌های جدید تلویزیونی یا تبلیغات گسترده رسانه‌های گروهی (برای مثال، «حرکت خفن» یا «هنگ کرده بودم») یک شبه وارد فرهنگ لغت جامعه شده‌اند. در پایان، این نکته جای تأمل دارد که بیشتر مطالعات این حوزه فقط در مورد یک زبان یعنی انگلیسی انجام شده‌اند؛ مطالعات زبان‌شناسی جنسیت در سایر زبان‌ها و از جمله زبان فارسی نیز با الگوبرداری صرف و بدون هرگونه بومی‌سازی با بافت فرهنگی مرتبط انجام شده است (داوری‌اردکانی و عیار ۱۳۸۹). امید است با توجه به غنای زبانی و ادبی کشورمان در آینده شاهد مطالعات بیشتری در حوزه جامعه‌شناسی زبان فارسی باشیم.

منابع و ارجاعات

- افتخاری، معصومه (۱۳۷۸). قطع گفتار در گفتگوهای خانوادگی زوج‌های فارسی‌زبان تهرانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- آزنگ، نصرالله. (۱۳۸۱). گنجینه لغات فارسی. ج ۱. تهران: گنجینه.
- داوری‌اردکانی، نگار. عیار، عطیه. (۱۳۸۹). کنکاشی در پژوهش‌های زبان‌شناسی جنسیت. کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- شازاد، لیلا. (۱۳۸۱). نقش جنسیت در شروع و پایان مکالمات حضوری سریال‌های ایرانی تلویزیون. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- مدرسی، یحیی. (۱۳۸۶). درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- نقش‌تبریزی، نوشین. (۱۳۸۱). استفاده از تعارفات و ارتباط آن با جنسیت در زبان فارسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران.

References

- Azhang, N. (2002). *ganjineye loqāte fārsi*. Vol. 1, Tehran: Ganjineh.
- Davari Ardekani, N., Ayyar, A. (2010). *kankāfi dar pazuhe/shāye zabān fenāsiye jensiyat*. M.A. in General Linguistics, Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Eftekhari, M. (1999). *qat'e goftār dar gofteguhāye xānevadegiye zowjhāye fārsi zabāne tehrāni*. M.A. Thesis in General Linguistics, Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Fasold, R. (1972). *Tense Marking in Black English: A Linguistic and Social Analysis*. Washington, DC: Center of applied linguistics.
- Gertrud, B. (2007). *Gender as a Variation in Sociolinguistics*. Cambridge: Blackwell.
- Gumperz, J. (1984). *The speech community*. *International encyclopedia of social sciences*. London: Macmillan publications.
- Haas, M. (1944). Mens' and womens' speech in Koasati. *Language*. 20(3), pp.142-149.
- Herbert, R. (1990). Sex-based differences in compliment behaviour. *Explorations in the function of language*. London: Edward Arnold.
- Labov, W. (1980). *The social origins of sound change: Locating language in time and space*. New York: Academic Press.
- Lakoff, R. (1973). Language and womens' place. *Language in Society*. 2(01), pp. 45-80.
- Macaulay, R. (1977). *Language, social class, and education: A Glasgow study*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- McWhorther, J. (2000). *Language change and language contact in pidgins and creoles*. Amsterdam: J. Benjamins.

- Modarresi, Y. (2007). *daramadi bar jame'e fenasiye zabān*. Tehran: The Institute of Cultural Studies and Researches.
- Naghshe Tabrizi, N. (2002). *estefāde az ta'ārofāt va ertebāte ān bā jensiyat dar zabāne fārsi*. M.A. Thesis in General Linguistics, Islamic Azad University, Tehran Branch.
- Petyt, K. (1980). *The study of dialects: An introduction to dialectology*. London: Andre Deutsch.
- Shazad, L. (2002). *naqfe jensiyat dar foru va payāne mokālemate hozurie seryālhāye irāniye televiziyon*. M.A. Thesis in General Linguistics, Islamic Azad University, Central Tehran Branch.
- Wardhaugh, R. (1986). *An introduction to sociolinguistics*. Toronto: Basil Blackwell Inc.
- Wardhaugh, R. (2006). *Power and Sociolinguistics*. Oxford University Press: Blackwell.

HOW TO CITE THIS ARTICLE

M.S. Khaghaninejad, (2017). The Roles of Age and Gender in Applying Proverbs and Expressions in Daily Conversations of Shirazians. *Language Art*, 2(1): 53-68, Shiraz, Iran.[in Persian]

DOI: 10.22046/LA.2017.03

URL: <http://www.languageart.ir/index.php/LA/article/view/10>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

ORIGINAL RESEARCH PAPER

The Roles of Age and Gender in Applying Proverbs and Expressions in Daily Conversations of Shirazians

Mohammad Saber Khaghaninejad¹

Assistant Professor of Foreign Languages and Linguistic Department,
Shiraz University, Iran.

(Received: 11 November 2016; Accepted: 29 December 2016)

Change and transformation are the basic characteristics of languages. Each community incorporates different generations with different ideologies toward life and obviously use different dialects. The difference in dialects among different generations in Iran is so drastic that it seems people speak different languages. This research has attempted to study the amount of applying proverbs and expressions in different age-groups of the society. Therefore, two groups of 24 respondents were randomly selected from both male and female as the statistical population so that investigating age and sex factors in the type and amount of applying proverbs and expressions in the daily conversations become possible. All participants were interviewed individually and their sentences were transcribed accurately. By counting the number of proverbs and expressions in the sentences of Middle-aged and teenager groups, and also by counting the male and female participants, and considering their Expression Density; i.e., the proportion of the number of proverbs and expressions to the total number of the words of each sentence, and by using the method of inferential non-parametric statistics, these results have been achieved: 1.The Middle-aged Group use more proverbs and expressions than teenagers. Perhaps, because they are more familiar with the culture and literature, and they are much more aware of the delicacies of language and literature. 2.Teenagers also use proverbs and expressions; however, these are of the type of words which were inserted suddenly into the lexicon of the society through printed matters or media and cyber networks. 3.Moreover, men totally use more proverbs and expressions than women in their daily conversations.

Keywords: Dialect, Proverb, Expression, Word Density, Expression Density, Middle-aged Group, Teenager Group.

¹ E-mail: mskhaghani@shirazu.ac.ir